

TRAGOM KOMUNISTIČKIH ZLOČINA NA PODRUČJU OPĆINE ŠIROKI BRIJEG

Knešpolje, svibanj i lipanj 2010.

► Piše: fra Miljenko Stojić

26. svibnja

Danas smo započeli iskapanje masovne grobnice u Knešpolju na lokalitetu Dubrava. Prema svjedočanstvima još živućih svjedoka, tu su komunisti oko 9. veljače 1945. ubili 40-ak ljudi i zakopali ih u dvije susjedne masovne grobnice. U blizini se nalazi i treća u kojoj je zakopano 5 – 6 osoba. Među ubijenima trebao bi se nalaziti i jedan fratar. Najvjerojatnije je riječ o fra Mariofilu Sivriću jer je on izdvojen iz skupine od 9 fratara iz mlinice na Širokom Brijegu koji su odvedeni prema Splitu. Kostí nekih od njih pronađene su u masovnoj grobnici u Zagvozdu. Ovo iskapanje vodi Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača« te Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz drugog svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg.

Polazno mjesto bilo je pred samostanom na Širokom Brijegu gdje smo se okupili u 8 sati. Iz Splita je pristigla forenzičarka prof. dr. sc. Marija Definis-Gojanović. Ona je zajedno s prof. dr. sc. Davorkom Sutlović i suradnicima 30. prosinca 2005. identificirala fra Melhiora Prlića. To je prva identifikacija neke žrtve iz Drugog svjetskog rata i poraća pomoću DNK analize na po-

dručju Hrvatske i BiH te početak studija forenzike na Sveučilištu u Splitu. Tu je također Pero Kožul, pročelnik Povjerenstva, fra Ante Marić, član Povjerenstva Vicepostulature za istraživanje i prikupljanje građe te fra Miljenko Stojić, vicepostulator.

Odmah smo pošli prema lokalitetu. Tamo nam se pridružio prof. mr. Tihomir Glavaš, arheolog, te prof. dr. sc. Mile Lasić, član Povjerenstva. Pristigli su i oni koji će nam pomoći u iskapanju. Svi smo zdušno prionuli poslu.

Ozemlje na kojem se iskapa- lo je strmovito i prekriveno zemljom. Na tom području, veličine 20 x 8 m, ne raste nikakvo drveće ni šiblje, jedino je prekriveno blagom travom. Uokolo je guštara i nema nikakvog razloga da se nije proširila i na ovo ozemlje.

Ubrzo je na lokalitet pristigao i načelnik Općine Široki Brijeg Miro Kraljević. Pristizali su i neki lokalni političari, kao i mnoštvo mještana. Od prvog trenutka mjesto je osiguravalo širokobriješko redarstvo. Svi su s nestrpljenjem očekivali kad će se pojaviti ostatci prvoga ubijenoga. Vidjelo se da ovaj kraj diše u pravom narodnom hrvatskom duhu. Spomenimo da su nas susjedi častili pićem i otvorili vrata svoga doma za kratki odmor i okrjepu.

Nije trebalo dugo čekati na pojavu prvih kostiju. Sve nas je zaprepastio način ubijanja. Tijela su nabačena jedno na drugo bez ikakva reda. Sve je također puno puščanih i pištoljskih naboja. Očito da su ih najprije ubili nabojem iz pištolja, a onda sve to »potvrdili« rafalima. U prvom sloju ima 5 – 6 tijela, barem prema broju lubanja. Međutim, vjerojatno postoji i drugi sloj jer neke lubanje proviruju kroz kosti na površini. Vidjet ćemo koliko će ih biti na kraju. Treba imati u vidu da je voda nosila ostatke ubijenih. Ono što je preostalo spasili su seljani, krišom podzidavši masovnu grobnicu.

Tijekom čitavog dana pristizalo je mnoštvo djelatnika iz javnih glasila ili su zvali telefonom. Vjerujem da su i da će javnost dobro obavijestiti o svemu.

Posao za danas dovršili smo u 17 sati. Napravili smo plan za sutra i umorni se razišli: sretni da smo uspjeli pronaći posmrtno ostatke ubijenih, a tužni da se to, bez ikakva opravdana razloga, moralo dogoditi.

27. svibnja

Ovaj smo put još više uranili. Radom na lokalitetu započeli smo već u 8 sati. Očekuje nas, naime,

Ostatci pronađene krunice

najzahtjevniji dio posla: razdvajanje posmrtnih ostataka tijela i smještanje u posebne kutije zbog naknadne identifikacije. Znamo da to ne će biti lako. Sve je ispremiješano.

Najprije je trebalo još malo osloboditi od zemlje pronađene posmrtno ostatke i utvrditi jesmo li jučer imali pravo u definiranju granica masovne grobnice. Rad je urodio pronalaženjem još tijela, tako da ih sada ima sveukupno 8 pronađenih. Prostor u kojem su zbijeni pokazao se, ipak, na kraju malen: 3,40 x 2,90 m.

Zanimljivo je da žrtvama nisu skidali obuću koja je do danas dobro očuvana. Zaključili smo da je to najvjerojatnije zbog toga što su se komunisti dva dana prije probijanjem borbene crte obrane Širokog Brijega namirili obućom i odjećom. Uz obuću pronašli smo mnoštvo puca, kopči, male nov-

čanike, češljeve, zrcala. Posebno treba istaknuti da smo jučer pronašli krunicu. Danas smo pronašli i tri vojničke pločice. Najvjerojatnije je da pripadaju njemačkim vojnicima, ali to će se točno znati tek nakon što budu stručno očišćene. Uz jednu je na isti lančić bila obješena i vrlo dobro očuvana medaljica nekog svetca.

Tijekom jutra lokalitet je posjetio i provincijal hercegovačkih franjevaca fra Ivan Sesar. Popodne je stigao don Tomo Vukšić, biskupov izaslanik pri crkvenom sudu koji je ustrojen radi ispitivanja još živućih svjedoka glede ubojstva hercegovačkih franjevaca.

Zbog jakosti vijesti javna glasila i dalje nastoje pratiti što se zbiva na lokalitetu. Drago mi je da ističu činjenicu da je Povjerenstvo za obilježavanje i uređivanje grobišta iz Drugog svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg prvo povjerenstvo u BiH osnovano s tom svrhom. Ustrojeno je uz veliku podršku načelnika Općine Mire Kraljevića, a na čelu mu je Pero Kožul.

Mislili smo da ćemo danas otvoriti i susjednu masovnu grobnicu, ali ni s ovom nismo završili. Nakon kratke stanke za objed prišli smo vađenju prvih tijela. Do kraja radnog dana, do 16 sati, vje-

rujemo da smo ih uspjeli izvaditi pet. Tek, naime, nakon vađenja drugih tijela, moći će se s priličnom dozom sigurnosti ocijeniti da se nije pogriješilo u atribuiranju pojedinih kostiju prije izvađenim tijelima. No, pojavile su se neke naznake da bi ispod ovih nagomilanih tijela moglo biti još jedno. To ćemo točno znati tek sutra kad ponovno nastavljamo s poslom.

28. svibnja

Svaki smo dan ozbiljno pristupali otkopavanju i vađenju posmrtnih ostataka pobijenih u masovnoj grobnici u Knešpolju, ali ovo jutro smo bili nekako posebno ozbiljni. Već uigrana ekipa okupila se u 8.30 te nastavila s jučerašnjim radom. Trebalo je iz zemlje izvaditi još najmanje tri tijela i zaključiti da smo bili u pravu s jučerašnjim atribuiranjem kostiju pojedinom tijelu.

Ubrzo nas je nakon početka rada posjetio Velimir Pleše, generalni konzul države Hrvatske u Mostaru. On je osvjedočeni prijatelj ne samo Širokog Brijega nego i čitavog hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini. Zanimao se za tijek iskapanja i buduće radnje glede iskapanja komunističkih žrtava iz Drugog svjetskog rata i poraća. Obećao je pomoći u čemu god on kao konzul može pomoći.

Tu je i Mile Lasić, profesor prava na Sveučilištu u Mostaru. Sjećam se jedne neobvezne kave s njim u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosače. Pričali smo o mnogočemu, a onda je spomenuo da je već kao dijete znao za dvije masovne grobnice u Knešpolju. Rekao sam da bi bilo dobro potražiti još živuće svjedoke. Složio se s

Prva masovna grobnica s osam tijela

tim i tako je priča počela. Uskoro je izbilo na vidjelo da bi u jednoj od ovih masovnih grobnica trebao biti barem jedan fratar. Miro Kraljević, načelnik Općine Široki Brijeg imao je sluha za pokrenute djelatnosti, pronađen je zakonski okvir, ustrojeno povjerenstvo i, evo, već treći dan nastojimo saznati zemljom skritu istinu.

Odgonetavanje pripadanja kostiju pojedinom tijelu nije išlo lagano. Potrajalo je to sve do 11 sati. Nekoliko je kostiju ipak ostalo neatribuirano. Učinit će se to na patologiji uz pomoć uobičajenih pomoćnih sredstava. Svi posmrtni ostatci stavljeni su u prikladne kutije i označeni nadnevkom i brojevima. Isto je učinjeno i s predmetima koji su pronađeni uz pojedino tijelo. Na kraju su grobari vratili zemlju na njezino mjesto. Život na njoj ponovno može početi, mrtvi odlaze na dostojanstveno posljednje počivalište.

Nastavak radova predviđen je za ponedjeljak 31. svibnja. Agilni predsjednik povjerenstva za obilježavanje i uređivanje grobišta

iz Drugog svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg Pero Kožul vjeruje, kao i mi ostali, da će sve ići kako je zacrtano. Ipak, najviše će to ovisiti o vremenskim prilikama. Nadajmo se da će nam biti naklonjene. Dok budemo večeras gledali seriju redatelja Antuna Vrdoljaka o Josipu Brozu Titu, sjećat ćemo se da je bio čašćen i mažen, njegove žrtve zaboravljane, a sad se o njima počinje govoriti s počašću, dok on odlazi u mrak povijesti kao deveti na popisu zločinaca u suvremenoj svjetskoj povijesti.

31. svibnja

Ponedjeljak je, vremenske prognoze nisu sjajne, ali se ne damo smesti. U 8 sati ponovno smo u Knešpolju u Dubravi, odnosno Bubalovoj ogradi. Za danas je predviđeno otvaranje druge masovne grobnice. Po pričanju svjedoka trebala bi biti veća od one koju smo otvorili prošli tjedan i u kojoj smo pronašli 8 kostura.

Od stručnog osoblja danas je tu arheolog Tihomir Glavaš. Zau-

zeto i stručno, kao i uvijek, pridonijet će da pripremimo masovnu grobnicu za izlazak forenzičara.

Iz Povjerenstva za uređivanje i obilježavanje grobišta Drugog svjetskog rata i poraća na području općine Široki Brijeg tu je pročelnik Pero Kožul te članovi Mile Lasić i Eugen Zeljko. Nazoči i fra Miljenko Stojić, član Povjerenstva i vicepostulator postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«.

U prvoj masovnoj grobnici ni po čemu pronađenom ne može se reći da je tu bio pokopan i neki fratar. Hoćemo li uspjeti nešto takvo pronaći u ovoj?

Najlonom smo bili pokrili zemlju pa kopanje ne ide teško unatoč kiši koja je padala proteklo vrijeme. Kao i prvi put, sondom smo pogodili područje masovne grobnice pa su se kosti ubrzo pokazale. Po svemu sudeći, tijela su ponovno nabacana bez ikakva reda. Trebat će se pomučiti i odrediti koja kost pripada kojem tijelu.

Ubrzo su iz franjevačkog samostana na Širokom Brijegu pristigli župnik fra Stipe Biško i župni vikar fra Josip Vlašić. Braća u samostanu inače zauzeto prate rad na iskapanju. Svi smo svjesni da je Široki Brijeg platilo ogromnu cijenu pada u komunističke ruke.

Mještani i nadalje neumorno dolaze i stalno su nam pri ruci. Međutim, počinju dolaziti i oni čiji je netko najvjerojatnije ubijen i pokopan u jednu od ovih masovnih grobnica. Tako je danas došao Petar Tomić iz D. Radišića koji je vijest o radovima vidio na televiziji. Negdje na ovom prostoru u veljači 1945. nestao mu je otac Ivan.

Nešto iza 11 sati počela je sipiti kiša. Dotle smo pronašli 4 lubanje i nešto kostiju. Naravno da ih ne iskopavamo temeljito, nego ih samo lociramo, a otkapanje i vađenje trebala bi provesti forenzičarka Marija Definis-Gojanović koja je s nama bila prošli tjedan. Zbog kiše smo pokrili trenutne dimenzije masovne grobnice (3,5 x 2 m) i otišli na kratak objed.

Nastavili smo raditi još zauzete da bismo što više posla napravili prije moguće kiše i prestanka radova. Nije trebalo dugo čekati na to. Počela je padati nešto iza 13 sati. Tada kad nas je ljubazna obitelj Barbarić, koja je u blizini i u svemu nam pomaže, pozvala na kavu. Što ćemo, morali smo prekinuti s radom.

Vrijeme se smilovalo i opet smo brzo prionuli poslu. Već smo najvjerojatnije pronašli jedan kraj grobnice, onaj koji bi trebao predstavljati njezinu duljinu. Odlučili smo je širiti u širinu pa smo pronašli još dva moguća kraja. Naravno da su se pojavile nove kosti i nove lubanje, tako da sada sveukupno brojimo 8 lubanja. Ne znamo što nas još čeka u onom kraju grobnice koji se proteže prema grobnici na kojoj smo prošli tjedan završili rad.

Budući da ne idemo u dubinu iskopa, trenutno nismo pronašli mnogo od materijalnih ostataka. Tu je još nedefinirana jedna značka i mnoštvo naboja. Ubojice očito nisu na njima štedjele.

Unatoč našem raspoloženju posao moramo prekinuti u 15 sati. Kiša počinje ozbiljnije padati te nakon kraćeg promatranja zaključujemo da ne će biti prolazna.

Smanjeno je zanimanje javnih glasila za naš rad. Progutali su prvu vijest o otvaranju masovne

grobnice i pronalasku prvih tijela. Slijedeći njihovu logiku, najvjerojatnije će se pojaviti na kraju svega da bi sabrali plodove i to objavili, a možda čak ni to. A raščlamba zbog čega i kako se sve dogodilo i tko je odgovoran po običaju izostaje i izostat će – i s njihove strane, a i sa strane službene vlasti u BiH. Valjda dosad 16 otkrivenih tijela to ne zaslužuju?!!!

1. lipnja

Uz znak križa i pogled kroz prozor bila je kretnja kojom sam se budio. Dobro je, ne pada kiša i pomalja se sunce. Napredovat ćemo i danas, ako Bog da, kako smo namislili.

Opet smo bili točni. U 8 sati počinjemo s radom. Noćasnja kiša nije napravila nekakvu štetu. Koso postavljeni najlon odbio je svu njezinu vodu. Uobičajena momčad je na okupu. Pridružio nam se i Marinko Soldo čija je tetka, i danas živa, u ona vremena morala zakapati pobijene. Sam se ponudio za pomoć i vrlo brzo

svladao potrebno za ovu vrstu rada.

Čistimo i posljednje ostatke kreča. Čim smo ga jučer primijetili, pobjegli smo se za njegovo djelovanje. Izgleda da je bio posut samo u ovom donjem desnom kutu masovne grobnice i to samo po površini. Na taj način nije uspio uništiti tijela.

Nešto iza 10 sati posjetio nas je fra Ante Marić. Uz ostalo prisjeća se prvog otkapanja u Zagvozdu, odnosno traženja ubijenih hercegovačkih franjevaca. Nije išlo jednostavno, ali nam zato sada njegova iskustva i te kako dobro dođu.

Pronalazimo i nekoliko ostataka čizama. Najvjerojatnije je riječ o vojnicima, međutim još je to teško reći jer kosti otkopavamo samo do određene razine potrebne za rad forenzičara. Tu su i ostatci telefonske žice koja se pojavljivala i u Zagvozdu i u Vrgorcu. Očito je ista postrojba, XI. dalmatinska brigada, bila na djelu ili je to bio način ubijanja čitavog Osmog korpusa. Zastrašujuće djeluje i ostatak oboda kape

U drugoj masovnoj grobnici bilo je dvanaest tijela

na nečijoj glavi. Malo ispod njega nalazi se rupa u lubanji. Dotični je, zaključujemo, ubijen nabojem u čelo. A svuda je, kao i jučer, mnoštvo ostataka zrna i čahura. Brojimo lubanje: već ih je 11. Još nismo stigli do mogućih krajeva ove masovne grobnice.

Oko 12 sati posjećuje nas načelnik Općine Miro Kraljević. Lijepo od njega što nas ne zaboravlja. Ujedno mu hvala što se nije bojao namisli traženja i iskapanja masovnih grobnica na području općine Široki Brijeg. Tu je i fra Josip Vlašić iz širokobriješkog samostana. Moći će braći iz prve ruke prenijeti dokle se stiglo s radom.

Posao na otkopavanju ove druge masovne grobnice polako se privodi kraju. Pojavila se i još jedna lubanja, 12. po redu. Zadovoljni smo postignutim jer smo očekivali da će rad trajati duže. Dimenzije prostora u koji su zbacana tijela ubijenih iznose 3,60 x 3.10 m.

Odlučujemo da ćemo u 13 sati započeti s otkopavanjem treće masovne grobnice na lokalitetu Kruška, udaljenom 50-ak metara od prethodnih dviju grobnica. Kako pričaju svjedoci, ovdje bi trebali biti posmrtni ostatci tijela 5 – 6 ubijenih njemačkih časnika. Prostor je skučen, riječ je o škrapci. Čistimo naraslu travu i nešto okolnog šiblja da nam je lakše raditi. Primjećujemo na živoj stijeni uklesan križ. To je učinio pokojni Žare Barbarić koji je kao dječak nazočio ovim ubojstvima. Nailazimo i na ostatke svijeća. Donosili su ih mještani da se mjesto ne zaboravi.

Radimo pažljivo jer se bojimo da ne bismo oštetili posmrtnu

ostatke. Ipak, trebalo nam je gotovo 3 sata dok smo naišli na prve ostatke kostiju. Morali smo dublje kopati nego na prethodnim dvjema grobnicama jer su škrape vjerojatno bile malo dublje. Ne vjerujemo da ih je netko produbljivao. Komunistima je bilo važno ubiti, a ne pokopati.

Odlučujemo prestati s radom u 16 sati. Mjesto iskopa prekrivamo najlonom, a mjesno redarstvo ostaje ga čuvati, za svaki slučaj. Obitelj Tome Barbarića poziva nas na kavu. Stvarno su ljubazni prema nama, kao i svi ostali mještani. Neprestano dolaze, nude pomoć i neprestano stvaraju opuštajući ugođaj unatoč prirodi posla koji radimo. Svi smo svjesni da je svatko zaslužio dostojan pokop, bez obzira bio Hrvat, Nijemac, Talijan, partizan...

2. lipnja

Izjutra rano, kao i svih ovih dana, vozim se s Humca prema Širokom Brijegu. Opažajući tmurno vrijeme i isparavanje magle, pade mi na pamet da je nekako ovako bilo i početkom te nesretne 1945. Partizani su nadirali upravo s ovih strana, istina šumom. Nedavno sam ponovno čitao da su usput nemilice »hapsili«, jer im njihov zapovjednik Stanko Parmać napisao da to učine »sa svim muškim licima iznad 16 godina«. Imali su tako dosta kandidata za ubijanje. Jedne su odveli prema Ljubuškom i potom prema Vrgorcu i tu ih poubijali, druge nekuda ovamo kamo žurim. Ratni zločini ne zastarijevaju, bubnja mi u zatiljku mantra sadašnjih hrvatskih i međunarodnih političara. Stvarno, zaključujem, i nastavljam tražiti

žrtve, a krvnike prepuštam njima. Ja ću svoje obaviti.

U ovakvom raspoloženju stižem na Široki Brijeg. Kišica kao da se skanjuje da nas omete. Idemo na lokalitet bez obzira na sve uvjete.

Hvala Bogu, noćasnja kiša nije napravila neku štetu. Očito sve je bilo dobro pokriveno i zaštićeno. Za svaki slučaj popravljamo malo najlon i kopamo dodatne kanale za odvod vode na drugoj masovnoj grobnici i odlazimo prema trećoj na kojoj smo jučer počeli raditi. Koliko će u njoj biti osoba? Po svemu sudeći, opsegom je malena pa bi i taj broj trebao biti malen.

Polazišne točke za otkopavanje su jučer pronađene kosti. Ubrzo se jedna po jedna počinju pojavljivati lubanje. U kratkom vremenu pet ih je na broju. Položene su u nizu uz kamen iako u skučenom prostoru. U donjem dijelu masovne grobnice već smo prije pronašli neke kosti. Izgleda da smo imali pravo u određivanju smjera kopanja. Ubijeni su, znači, položeni poput sardina u kutiji. Možda nam to olakša posao atribuiranja kostiju pojedinom tijelu.

Oko 10 sati u posjet nam stiže gvardijan širokobriješkog samostana fra Branimir Musa i fra Dane Karačić. Kišica pomalo sipi, ali se ne damo otjerati s lokaliteta. Radimo, razgovaramo i prisjećamo se ubojstva 66 hercegovačkih franjevaca. Jednog su komunisti ubili 1942., drugog krajem listopada 1944., a svi ostali, njih 64, ubijeni su od siječnja do srpnja 1945. Slučajno?

U međuvremenu je Povjerenstvo za uređivanje i obilježavanje grobišta iz Drugog svjetskog rata

Vojnička identifikacijska pločica tek izvađena iz zemlje

i poraća na području općine Široki Brijeg dovršilo i njemačkom veleposlanstvu poslalo dopis o pronađenim njemačkim vojnicima. Poznaajući ih, vjerujemo da će se dostojno pobrinuti za svoje.

Građanstvo i danas pita što je s uključivanjem nadležnih službi. Ne znam što odgovoriti. Mi radimo svoj dio posla i nemamo mogućnosti prisiliti ih ni na što. Društvo i sve nadležne ustanove prate naš rad pa neka čine što je do njih. Samo, može li se o tome uopće govoriti u ovakvim državama s obje strane granice?

Opet dolaze ljudi iz drugih sela. Njihovi najbliži nestali su u to vrijeme na ovim područjima. A bili su civili i, podrazumijeva se, nevini. Danas već ostarjeli ljudi, odrastali su bez očeva, majki, stričeva...

Seljani, posebno susjedi, i nadalje su više nego susretljivi prema nama. Žele nam pomagati, kupuju neki alat i donose kad vide da bi nam mogao dobro doći, zovu nas na kavu, donose piće, komentiraju, nastoje pružiti neku novu informaciju. Zaista im

ponovno od srca hvala.

Neki sitni predmeti počinju se pojavljivati pokraj tijela: novčići, ostatci zrcala, češalj, čizme. Kopamo dalje nastojeći ih što više osloboditi za što lakše skupljanje i stavljanje u prikladne kutije. Mjerimo dimenzije grobnice: 1,10 x 1,90 m. Iako smo već skinuli jedan sloj kamenja, nailazimo i na drugi. Škrapa je, dakle, u trenutku ubijanja uhićenih bila duboka.

Zbog kiše posao smo morali prekinuti u 14.30. Da nam je dopustila raditi barem još jedan sat, sve bi bilo spremno za petak kada namjeravamo vaditi posmrtno ostatke iz zemlje. Ali, bit će sve napravljeno na vrijeme. U slučaju kiše seljani su nam obećali one velike zaštitne suncobrane, a do tle će ostati i zajedno s policijom čuvati masovne grobnice. Obećali su i da će popravljati njihove pokrivače od najlona, ako bude potrebno.

Prije odlaska još jedanput gledam dolje prema nedalekoj rijeci Lištici. Rekoše da su je partizani tuda prelazili. Kad su hrvatski zapovjednici svome zapovjedni-

ku rekli što su opazili, on je odmahnuo rukom i rekao im da od toga nema ništa. Sutradan kad je započela borba, na kapu je stavio zvijezdu i zapucao po svojim podređenima. Bože, kakav časnik! Klimam glavom i žurim za ostalima s kojima sam ovih dana kisnuo na ovim prostorima. A štala, sada prodavaonica, u kojoj su bili zatvorenici, osta nijemo svjedočaći o prošlim vremenima.

4. lipnja

Danas vadimo tijela iz druge masovne grobnice. Prema svemu sudeći, bila je prva jer je mjesto »idealnije za ubijanje«. Bilo kako bilo, to što smo započeli, napraviti ćemo ozbiljno do kraja. A i vrijeme nam je danas naklonjeno. Sunčano je, okoliš se isparava od zadnjih kiša.

S nama je ponovno forenzičarka prof. dr. sc. Marija Definis-Gojanović. Dok je nije bilo, posao je vodio arheolog prof. mr. sc. Tihomir Glavaš. Hvala Bogu da smo pogodili kako treba što bolje rasporediti posao.

Unatoč tome što smo dobro pokrili masovnu grobnicu, nešto je vode ipak pronašlo put do nje. Međutim, nije puno. Moći će se raditi bez ikakvih poteškoća. Jedan dio osoblja ostaje ovdje, a drugi ide na treću masovnu grobnicu da bi je pripremio za vađenje posmrtnih ostataka. Zanimanje novinara je prilično splasnulo. Šalimo se da bi najbolje bilo pustiti vijest da su ubijeni djelo ustaša. Tada bi javna glasila nagnula sa svih strana.

Unatoč nametnutoj šutnji, Crkva se ne predaje. Nedavno su na zasjedanju u Mostaru obje hr-

vatske biskupske konferencije zaključile da se povećaju naporima na biskupijskoj razini glede popisivanja žrtava iz Drugog svjetskog rata i poraća, posebno onih koji su jasno ubijeni iz mržnje prema vjeri. Nakon toga napravio bi se žrtvoslov. Mislim da je i ovaj naš rad posljednjih dana dobar prilog svemu tome.

Ponovno nas posjećuju fra-njevci iz širokobriješkog samostana. Tu su fra Stipe Biško i fra Berislav Kutle. Nakon nekog vremena pristižu fra Vitomir Musa i fra Drago Čolak. Zaista lijepo od njih. Naravno da je to drago i puku koji ovih dana punom otvorenosti srca prati naš rad.

Prije samog vađenja tijela postavljamo brojeve kraj svakoga od njih i slikamo cjelokupno stanje. Također mjerimo na kojem su prostoru bili pokopani: 2,00 x 2,90 m. U taj malen prostor stalo je 12 tijela! Mještani nisu krivi, oni su morali kopati koliko im je zapovjedbena i navaliti na njih zemlje opet koliko im je zapovjedbena. Tek kad su komunisti otišli, krišom su nastojali popraviti što se popraviti dalo. Između ostaloga, podzidali su masovne grobnice kamenom da voda niz strminu ne bi odnijela tijela, odnosno kosti ubijenih.

Do 12 sati izvadili smo dva tijela. To je ujedno bilo i najzahvatnije. Nastojali smo otvoriti put prema što lakšem vađenju ostalih tijela. Kao i kod prethodne grobnice nastojimo točno pridružiti kosti istoga tijela. Ujedno će to olakšati DNK analizu. U međuvremenu saznajemo da bi se u trećoj masovnoj grobnici moglo raditi o još jednoj lubanji, 6. po redu. Međutim, to ćemo točno

utvrditi kad budemo vadili posmrtnu ostatku iz nje.

Ova je masovna grobnica bogatija pronađenim predmetima od prethodne. Uz dvije vojničke pločice pronašli smo mnoštvo puca, ostatke čizama, ostatke kapa, znački na kapama, novčića, raznih kopčica, prsten, oštrilo za olovku, žlice i vilice. Ima i jedan šestar, vjerojatno je pripadao nekome časniku koji se njime služio u svome radu sa zemljovidima. Naravno, tu je i prepoznatljivi komunistički rukopis: telefonska žica i mnoštvo naboja.

Saznajem da je ovih dana Hrvatski radio 1 izvjestio o našem radu. Nije baš u udarno vrijeme, ali dobro je i to. Istina se polako probija i pomaže nepristranom novinarstvu čuvati čast struke.

Odlučujemo posao privesti kraju pa dokle god bude trebalo ostati. Da nas ne bi smetalo sunce, Stojan Barbarić iz svoga vrta donosi onaj ogromni sunčobran. Podrazumijeva se da nas on, Tomo Barbarić i ostali zovu na kavu. Ali, treba raditi, a njima ponovno hvala na gostoljubivosti.

Posjećuje nas i fra Vinko Mikulić koji službuje na župi Gorica. U zadnjem ratu bio je vojni dušobrižnik pa dobro zna o čemu je ovdje riječ.

Hvala Bogu, posao nam je izvrsno napredovao. Bili smo gotovi već u 16.30. Sutra ujutro još ćemo malo pročačkati po grobnici, a nakon toga zemlju vratiti nazad. Posvetit ćemo se trećoj u kojoj je manje tijela, ali su zbijena u vrlo uskom prostoru.

Dok se vraćam prema Humcu, primjećujem hodočasnike koji žure u svetište sv. Ante. Započela je, naime, devetnica pred njegov

blagdan. Život ide dalje. Žilav je ovo puk.

5. lipnja

Danas bi sve trebalo ići puno brže nego ovih dana. Dižemo posmrtnu ostatku ubijenih iz treće grobnice, lokalitet Kruška. Druga grobnica je završena, pomagači će još malo pogledati da nije slučajno što ostalo, zatrpati je i počistiti okolo. Vlasnik zemljišta može biti zadovoljan, a i mi smo jer osjećamo da smo napravili velik posao.

Započinjemo na vrijeme, u 8 sati. Do podne mislimo biti gotovi. Marko Mandić iz studija Foto M marljivo snima, a Tomo Bubalo snima. Bit će obilje građe za dokumentiranje i objavljivanje.

Počinjemo polako dizati prvo tijelo. Prostor je uzak pa ih u škripu u koji su tijela bačena radi samo dvoje. Izmjericili smo ga. Opseg mu je tako mali: 1,85 x 1,15 m. Bože, što su uradili ljudima!

Postajemo sigurni da smo jučer imali pravo. Još se više ukazala 6. lubanja. Kažu da su ovo bili časnici u njemačkoj vojsci. Neki donose i preklopni prijenosni stol koji je ostao iza nekog zapovjedništva koje je tih dana branilo Široki Brijeg. Izvrsno je očuvan. Tu je i džepni sat, istina u lošem stanju. Slikamo te predmete koji odišu tajanstvom prošlosti, životom ovih koje iskopavamo. Kad bi nam samo mogli nešto reći kako je bilo tih dana!

Ponovno nas posjećuje načelnik Općine Miro Kraljević. Podrazumijeva se da je bio redovno obavještavan o tome što se ovdje zbiva, ali je ipak želio osobno gledati kako posao napreduje. Hvala mu na tome, ali još više na hra-

brosti početka sustavnog i stručnog iskapanja pobijenih na području čitave općine Široki Brijeg.

I ovdje nalazimo priličnu količinu osobnih predmeta koje nije uništio zub vremena. Polako se skupljaju u omotnicama koje arheolog Tihomir Glavaš uredno označava. Tu je djelić suhe olovke, lančić, vojnička identifikacijska pločica, češalj, ostatci sata. Najviše su nas se dojmili prsten i vera na jednoj ruci. Na veri su ugravirani nečiji inicijali. Možda supruga, zaručnice. Da, iza svakog ovog predmeta, iza svake ove lubanje stoji jedna povijest. Komunisti su je nasilno prekinuli. Ali, oživljavamo je. Žica, koja je služila za vezanje, nije uspjela tu povijest otjerati u ništavilo. Korak po korak saznat ćemo jednog dana ili barem naslutiti tko su bili ovi ljudi.

Stiže i ekipa HTV-a. Uredno su snimili izjave i različite kadrove. Nadam se da će urednici imati snage objaviti tu građu. Ponovno smo ovih dana iskusili da nije do novinara. Oni bi puno toga napravili, ali viša ih sila guši. Ipak, uspjeli smo tijekom ovog iskapanja prilično probiti medijsku blokadu, kako kod javnih tako i kod privatnih medija. U ime ubijenih hvala svima onima koji su se usudili iznositi istinu s ovih prostora.

Stiže podne, a mi smo još daleko od kraja svoga posla. Kostu su isprepletene više nego što smo u prvi mah mislili. Križamo već stvorene namisli za ovo subotnje popodne i marljivo, kao i prije, nastavljamo posao.

Posjećuju nas fra Velimir Mandić, fra Robert Jolić, fra Valentin Vukoja i s. Lenka Begić. Čitali su

što radimo pa su došli to i vidjeti i pomoliti se za nevino ubijene.

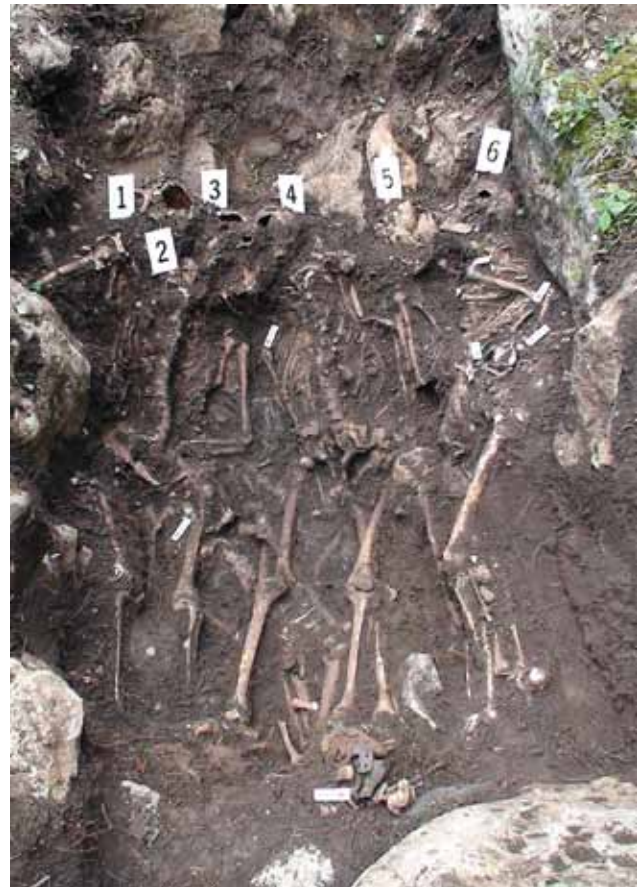
Oko 13 sati postajemo svjesni da postoji i 7. lubanja. Je li to konačna brojka ubijenih? Ne može se to ni počemu odrediti. Jedino idemo sve dublje i dublje u škrapu. Već smo prije primijetili da na raznim njezinim stranama postoje udubine koje neodoljivo podsjećaju na jame. Valjda oni koji rade neće propasti nekamo u dubinu.

Uzdamo se u Božju pomoć da se ništa nepredviđeno ne će dogoditi jer nemamo mogućnosti provjeriti točno stanje. Ići nam je samo za kostima koje proviruju iz zemlje.

Nije trebalo čekati ni sat vremena, a tu je i 8. lubanja. Ostajemo bez riječi. Više ništa ne nagađamo i ne zaključujemo. Bit će kako bude. Forenzičarka Marija Definis-Gojanović unatoč ubodima komaraca nastoji odgonetnuti kojem tijelu pripada koja kost. Voljeli bismo da joj to u ovoj šumi kostiju što bolje uspije.

Iz zemlje se pomalja i mala medaljica. Njezin vlasnik nosio ju je oko vrata da ga čuva. Vjerujem da mu je Gospodin bio milostiv pri dolasku.

Na jednom kraju škrape već je nestalo kostiju. Moglo bi biti

Treća masovna grobnica sadržavala je osam tijela

da nema više ubijenih. Imali smo pravo. Negdje ovdje u blizini ubijeno je 8 ljudi i nakon toga poput cjepanica zbačeno u ovu malu škrapu. Ne znamo zašto ih prije toga nisu po običaju opljačkali i zbog čega su tijela glavama okrenuli u istom smjeru. Neka to bude tajna ubojica.

Završili smo oko 16 sati. Pomagači su ostali vraćati zemlju i očistiti što treba. Umor se osjeća na našim licima, ali smo sretni unatoč svemu. Barem ovima, iskopavanima kroz ovih 8 dana, pokušavamo vratiti ime i prezime. No, ako to ne bude bilo moguće, makar će njihovi posmrtni ostatci biti dostojno pokopani. Sjećat ćemo ih se kao onih koje pronadismo na Širokom Brijegu, u Dubravi u Knešpolju. ✍

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vaticanskog sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podržavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesa« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

Stopama pobijenih

Glasilo Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subrača«, III., 2 (5), Humac, 2010.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:

Vicepostulatura, Trg sv. Ante 1,
88320 Ljubuški – Humac, BiH;
Vicepostulatura, p. p. 1,
20352 Vid, RH

Veza:

tel.: (039) 832-582
faks: (039) 832-585
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Godišnja pretplata:

BiH 6 KM, RH 24 KN, EU 6 EUR,
SAD i Kanada 10 USD

Slanje pretplate i dobrovoljnih
priloga (s naznakom za što):

a) poštanskom uputnicom

b) UniCredit Bank d.d. Mostar,

poslovnica Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 381602276649744

devizni račun (inozemstvo):

IBAN: BA393381604876650839

SWIFT: UNCRBA22

Cijena pojedinog primjerka:

3 KM; 12 KN; 3 EUR; 5 USD

ISSN: 1840-3808

Riječ urednika fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Uistinu mi je drago da vam može podariti peti broj ovog našeg glasila. Češće nije moglo izlaziti jer smo najprije željeli prikupiti svjedočanstva još živućih svjedoka i dokumentaciju koja je u posjedu dobrih ljudi. Usput smo još mnogo toga pronašli pa Vicepostulatura danas raspolaze s dovoljno svjedočenja i dokumentata te može privoditi kraju ovo pripremno razdoblje. Znam, svi vjerujemo da su ubijeni franjevci umrli mučeničkom smrću, ali treba to potkrijepiti dokazima i pričekati da ih Crkva prihvati.

Ponovno pozivam sve one koji što-god znaju, ili imaju dokumente koji bi nam bili od pomoći, da stupe u doticaj s Vicepostulaturom. Učinimo svi zajedno da ubijeni hercegovački franjevci jednoga dana postanu blaženima i svetima, odnosno da ih Crkva proglasi mučenicima.

Po prvi put uvodimo poglavlje Istraživanja. Podrazumijeva se da ne možemo stajati iza svakoga navoda ili iza svakoga stila napisa. Isto tako napisi ne smiju prelaziti određenu granicu, ne smiju se razračunavati i moraju bitno pridonositi pronalasku istine.

Ponovno je glasilo »obojeno« iskopavanjima posmrtnih ostataka ubijenih.

Ovaj smo put na Širokom Brijegu, u Knešpolju, tražili barem jednog našeg pogubljenog brata. Uskoro ćemo to učiniti i u Ljubuškom. Imamo još dojavu o masovnoj grobnici na Biokovu i time je naša potraga za sada dovršena.

Ovo naše glasilo i nadalje će izlaziti jednom u pola godine. Nastojat ćemo biti zanimljivi i na korist čitateljstvu. Mislim da smo ga već sadržajno i grafički oblikovali. Ostalo nam je još uravnovjesiti broj čitatelja. Zbog toga sljedeći put više primjeraka šaljem samo onima koji su barem djelomično podmirili pretplatu. Ispričavamo se odmah svima onima koji su to smetnuli ili imaju neki drugi opravdan razlog. Samo nam javite i primjerci opet stižu. Ako biste željeli širiti glasilo, a ne možete to novčano podnijeti, spremni smo vam ga slati i besplatno. Važno je da se istina promiče i za to će se uvijek naći dovoljno sredstava, između ostaloga zahvaljujući i darovateljima.

Držimo se i dalje zajedno i nitko nas ne će uspjeti pobijediti. Naša ubijena braća zacijelo će nam biti zahvalna.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Glas o znakovima	42
Povijesne okolnosti	7	Razgovor	44
Stratišta	9	Podlistak	48
Istraživanja	26	Izdavaštvo	59
Glas o mučeništvu	38	Darovatelji	59